

TÜRKÇE DEYİMLERİ RUSÇAYA ÇEVİRME PROBLEMLERİ VE STRATEJİLERİ

Gulnara SULEYMANOVA*

Özet:

Dil, insanların anlaşmalarını sağlayan en önemli araçtır. Bir toplumun kültürel yapısı, dünya görüşü, inançları, savaşları, örf ve âdetleri ve bu gibi özellikleri dile yansıyan unsurlardır. İnsanlar arasında iletişim sistemi olan dilin, tam ve mecaz anlamları vardır. Tam anlam kelimelerin veya cümlelerin doğrudan, direkt anlamlarına işaret ettiği hâlde, mecaz anlam hayalî betimleme, tasvir için kullanılmaktadır. Bu tür anlamlar metafor, benzetme, atasözü ve deyimler gibi kavramlarla karakterize olunur. Deyimler dilin en önemli kısımlarıdır. Dilde en sık kullanılan söz öbeklerinden olan deyimler, kültürler arası iletişimde önemli rol oynarlar. Öğrenilme ve araştırılma bakımından her zaman dilbiliminin dikkatini çeken deyimlerle ilgili pek çok çalışma yapılmış, özellikle de dilciler, deyimleri anlam ve söz dizimi bakımından tanımlamaya ve açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmada ise, Türkçe deyimlerin Rusçaya çevrilme stratejileri ve problemleri sunulmuştur. Bu yazı Türkçe ve Rusça üzerine örneklenmiştir. Rusça ve Türk devletlerinde tarih, kültür, coğrafi ortam, masal, gelenek, din ve düşünme tarzları arasında büyük farklar olduğu için Türkçe ve Rusça konuşan halkların aynı olay için çeşitli düşünceleri var. Türkçe ve Rusçadaki kültürel ayrıcalıklar çeviride büyük zorlukların ortaya çıkmasına neden olur. Bu makale iki amaçla yazılmıştır. Birincisi, Türkçe–Rusça deyimlerin çevrilebilirlik boyutunu, problemlerini göstermektir. İkincisi, deyimlerin tercüme edilmesinde çevirme stratejilerini araştırmaktır. Bu çalışma çevirmenlerin tercüme esnasında karşılaştığı çeşitli zorluklara uygun stratejileri derinlemesine araştırmayı amaçlamıştır.

Anahtar sözcükler: Türkçe deyimler, Rusça deyimler, deyimleşmiş birleşimler, deyimlerin çeviri problemleri, deyimlerin çeviri stratejileri.

* Doktora öğrencisi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, suleymanovagulnara87@gmail.com, gulnarayaman@hotmail.com

Idiom Translation Problems and Strategies From Turkish into Russian

Abstract:

Language is the most important asset providing people's understanding. The features such as cultural structure, world – view, beliefs, warfares, usages of a society are the factors reflecting to a language. Language as a system of communication between people has literal and figurative meanings. While the literal meaning is the direct reference of words or sentences to objects, the figurative sense is used for giving an imaginative description or a special effect. Such a meaning characterizes notions like metaphors, similes, proverbs and idioms. Idiom is an important part of a language. Idioms play a significant role in intercommunication culture. There are many works related to idioms, which have always take attention of linguistics in point of learning and exploring, especially, linguists have tried to determine and explain them in regard to meaning and syntax. In this study, the translation strategies and problems from Turkic into Russian have been presented. This work has been exemplified on Turkish and Russian languages. Since there are great differences in history, culture, geographical environment, fairy tale, custom, religion and mode of thinking between Turkic and Russian states, people who speak Turkish and people who speak Russian as their native language have different ideas for the same events. These cultural exclusiveness of Turkish and Russian idioms, which lead to great trouble in translating. In this study, efforts have been made to meet two objectives. First, to show the extent of translatability of idioms and their problems in Turkish – Russian. Next step is to explore the translation strategies of idioms. This paper aims to analyze characteristics, differences from the perspective of conceptual metaphor and try to probe into some suitable translation strategies when translators are facing a variety of difficulties in translation. Moreover, the results of the study led us to conclude that an ideal translation strategy of translating an idiom by using another idiom in target language is not always possible. Further results also revealed that there are many interesting cultural similarities and differences between Turkish and Russian idioms.

Key words: Turkish idioms, Russian idioms, phraseological units, translation problems of idioms, translation strategies of idioms.

Giriş

Dil, insanların anlaşmalarını sağlayan en önemli araçtır. Dil her toplumda tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe, din, psikoloji, sosyoloji gibi çok çeşitli alanlarla sıkı sıkıya bağlıdır. Bir toplumun kültürel yapısı, dünya görüşü, inançları, savaşları, örf ve âdetleri, ekonomik yapısı, bilim, teknik ve sanat gibi alanlardaki gelişmeleri dile yansıyan unsurlardır.

Toplumun yaşam tarzını ve kültürel yapısını yansıtan deyimler, kalıplaşmış ifadeler ve atasözleri anlatım gücü ve kavram zenginliği bakımından her dilin vazgeçilmez unsurlarıdır. Deyimler, dili zenginleştiren en önemli yapı malzemeleridir.

Deyimler (frazeologizmler) dil bilimin geniş alanını kapsamaktadır. Toplumun zihniyeti, canlılığı, dili deyimlerde barınır. Deyimlerin içeriğinde tüm toplumun tarihî izini, varlığını ve yapısını bulmak mümkündür. Bu faktörler deyimlere millî kimlik kazandırır, özellikle başka bir dille kıyaslandığı zaman bu millî kimlik bariz bir şekilde ortaya çıkmış olur. Daha doğrusu, deyimler genellikle kültürel söylemlerdir, geleneklerden oluşmaktadır. Deyimler edebiyatta, günlük konuşmada ve gazete dilinde geniş şekilde kullanılmaktadır. Bir dili tam şekilde öğrenmek için o dilin deyimlerine de hâkim olmak gerekmektedir.

Rusça da Türkçe gibi deyimlerle oldukça zengindir. Türk ve Slav halkının kültürü, tarihi ve yaşam zenginliği deyimlerde anlam bulmaktadır.

Türk devletleri ile Slav devletleri arasında gün geçtikçe kültürel ve ekonomik karşılıklı iletişimler gelişmektedir. Türk ve Rus dilleri arasındaki deyimlerin çevrilmesi, insanlar arasındaki anlaşılabilirlik bariyerinin kalkmasında, kültürel etkileşimin daha da genişlemesinde önemli rol oynayacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Türkçeden Rusçaya deyimlerin çevrilme problemlerini ve stratejilerini incelemektir. Bu yazının bu tür problemlerle karşılaşan diğer çevirmenlere de yardımcı olacağı kanısındayız.

1. Deyimler

1.1. Deyimlerin Tanımı

Öyle ifadeler var ki, dilin gelişme tarihinde taşlaşarak belirli bir anlamı bildiren lekseme çevrilmiştir. Bu gelişme zamanı birleşimi oluşturan kelimeler ilkin anlamını kaybederek ve diğer sözlerle birlikte sabitleşerek yeni mecazi anlam kazanıyorlar. Sabit ifadeler deyimleri de kapsamaktadır. Örneğin, ağzına su almak (susmak), gözü kellesine çıkmak (hayret etmek) vb. Frazeologizm (*frazem, idiomatik ifade, paremiya, deyim* vb.) adlanan bu birleşimler halkın yaşam tarzını, dünya görüşünü, kültürünü, düşünce tarzını kendinde yaşatmakla beraber dilin sözlüğünü de zenginleştirmektedir.

Frazeolojiya, Yunanca phrasis (tabir, mefhum) ve logos (mefhum, talim) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Günlük konuşmamızda ekmek yemek, su içmek, gezmeye gitmek gibi birleşimleri sık sık kullanıyoruz. Bu tür kelimeler serbest kelimelerdir çünkü bu birleşimlerin terkibine dâhil olan kelimeler sabit değil, biz onları değiştirebiliriz. Örneğin, çay içmek, okula gitmek ve benzeri.

Lakin dilimizde öyle birleşimler mevcut ki, onu oluşturan kelimeler arasındaki bağlantı sabittir, değişmezdir. Bu tür birleşimler *sabit birleşimler* olarak adlanmaktadır ve deyimlerin temelini oluşturmaktadır (Orucov 1976: 10).

Saraçbaşı'na göre (1978: 7) Türk dilinde üç türlü kalıplaşmış söz vardır:

- atasözleri
- deyimler
- dualar, ilençler, sövgüler, bilmeceler, tekerlemeler.

Rosamund Moon (1998 : 4) sabit ifadelerin aşağıdakileri içerdiklerini göstermektedir:

- donmuş eş dizimlilik (frozen collocations)
- dil bilgisi açısından kötü–biçimleşmiş eş dizimlilik (grammatically ill-formed collocations)
- atasözleri (proverbs)
- kalıp söz ifadeleri (routine formulae)
- söylemeler (sayings)
- benzetmeler (similes).

Deyimler, konuşma esnasında yaratılmayıp eskiden günümüze kadar yaşayan hazır dilsel birimlerdir. Deyimler anlam, içerik ve yapı açısından süreklilik taşıyan kalıplaşmış birimlerdir.

Doğanay ise deymi şöyle tanımlar: “Bir yahut daha fazla kelimelerle bir şeyi, durumu bir takım edebî sanatlardan da yararlanarak tasvir eden, belirten ve anlatımı güzelleştiren, çoğu kendi anlamları dışında kullanılan kalıplaşmış sözlere deyim denir (Doğanay 1971: 5).”.

Deyim, birden fazla kelimenin meydana getirdiği anlamdır. Bir hükmün ifadesi, his veya özel bir fikrin tercümesidir. Deyimlerin ana unsuru bir hâl ifade etmektir; bunlarda genellikle hüküm bulunmaz. En belirli özellikleri, bir şey veya bir olayın tasviridir. Deyimler kökleşmiş, kalıplaşmış bir durum aldıklarından kullanışlarında dikkatli olmak gerekir. Çünkü ufak bir karıştırma anlamı başkalaştırır. Deyimlerin atasözleri ve fıkra–hikâyeler olmak üzere iki büyük kaynağı vardır. Eğer bütün deyimlerin hikâyeleri bilinirse anlamları bütün incelikleriyle kavranmış olur (Emir 1977: 7).

Deyimler üzerine yaptığı değerli çalışmalarıyla tanınan Ömer Asım Aksoy, deyim tanımlarını “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük toplulukları” olarak yapmıştır (Aksoy 1984: 49).

Berke Vardar’ın yönetiminde hazırlanan *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* kitabında deyim “Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlam birim toplama; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz” olarak tanımlanmakta ve örnek olarak “küplere binmek” deymi verilmektedir (Vardar 1988: 74).

Deyim yapılarında görev alan birçok kelime birbirleri ile ekli veya eksiz bağlanarak yeni bir anlamı karşılamaktadır. Bu dil birliklerini oluşturan kelimelerden en az birisi anlam kaymasına uğrayıp kalıplaşmaktadır. Türkçedeki deyimlerin yapısında ilk dikkati çeken husus deyimlerin ya bir cümle şeklinde olması veya birden fazla kelimenin bir anlam bütünlüğü çerçevesinde kullanılması ile oluşan kelime grupları biçiminde olmalarıdır (Ahmet Turan Sinan 2015: 94).

Şanskiy (1969: 28), deyimleri şöyle tanımlamaktadır: “Deyimler, dilin iki veya daha fazla öğeden oluşan biçim, yapısal ve anlamca değişikliğe izin vermeyen donuk örnekleridir”.

V. İ. Koduhov’a göre (1974: 147), deyimse birimler dilin özel bir birimi değildir, sözlükler ve bunların kombinasyonu arasında uyum sağlayan bir katmandır.

Popov’a göre (1976: 13-14) deyimse öbekler, kelimelerin anlamsal kombinasyonu ile ortaya çıkan özel bir birimdir

N. Janko-Trinititskaya, V. M. Nikitin, “Deyimlerin dil hiyerarşisinde tüm deyimler için uygulanan belli bir düzeyi bulunmamaktadır. Dil sisteminde deyimler, dayanıklı malzeme sisteminde çözülür.” görüşünü savunmaktadırlar (Grishanova 1984: 53).

Baker, deyimleri diğer eş dizimliliklerden şöyle farkedirmektedir: “Formca hiçbir değişikliğe izin vermeyen ve anlamı onu oluşturan kelimelerden anlaşılmayan kalıplaşmış birleşimlerdir (1992: 63)”.

Senina, deyimleri “semantik açıdan kelimelerin kalıplaşmasından ibaret birleşimler” biçiminde vermektedir (Senina ve diğerleri 2010: 201).

1.2. Deyimlerin Genel Özellikleri

Vinogradov öbekselle ifadeleri ve leksemeleri dil bilimi içerisinde dikkate almaktadır. Onlar sadece yapılarına göre farklıdırlar. Her ikisinin anlamı yoğun ve ayrılmazdır. Vinogradov’un görüşünce öbekselle birimler, “çok sözlüklü leksemeler (polylexemic lexeme)” olarak adlandırılabilir. Vinogradov teorisinin ana konsepti Saussure tarafından verilen tanıma göre, gerekeliliktir (motivatedness) (1916). O, üç farklı kategoride öbekselle birimleri sınıflandırmaktadır:

1. Tamamen nedensiz öbekselle eşdizimlilik.
2. Tamamen nedensiz ama mecazi bakımdan yorumlanmış öbekselle birimler (hit the sack (kafayı vurup yatmak)).
3. Bileşenleri ancak sınırlı hâlde bağlantılı olan tamamen nedensiz öbekselle birleşimler (run a risk (tehlikeyi göze almak), take exception to (onaylamadığını ortaya koymak)) (Strasler 1982: 22).

Amosova (1963: 31), Vinogradov'ın kriterlerini çok bulanık ve özgür bulmasına rağmen, bu teori hâlâ takip edilir.

Carter deyimlerin aşağıdaki özelliklerini göstermektedir:

- 1) Değişmez birleşimlerdir.
- 2) Kelimelerin birleşmesinden oluşmaktadır.
- 3) Anlamca donuktur (Carter 1987:66).

Emin Özdemir (1981: 6), deyimlerin niteliklerini şöyle sıralamaktadır:

1. Deyim, (eski adı: tabir) birden çok sözcüğün, çoğu kez kendi anlamlarından ayrı bir anlam belirtmek üzere biraraya gelip kalıplaşan biçimidir: “Dananın kuyruğu koptu. Halep oradaysa arşın burada.” *Çam devirmek* “çam ağacını kesip yıkmak” anlamında kullanılmaz. “Bir sözü, karşısındakine dokunacağını ya da kötü sonuç doğuracağını bilmeden söylemek” anlamında kullanılır. Öteki örnekler de böyle, yani gerçek anlamlarıyla değil, değişmeceli anlamlarla kullanılır.

2. Deyimin biçimi bozulmaz ve sözcükleri değiştirilemez. Örneğin, “Halep oradaysa arşın burada” deyiminin sözcükleri değiştirilerek, “Erzurum oradaysa metre burada” denilse, bu da deyim olmaz.

3. Kimi deyimler, yapı ve sözcük bakımından değişik biçimlerle de kullanılır. Örneğin, “Halka ver telkini, kendi yutar salkımı” deyimini de kimi sözcükleri değiştirmiş olarak “Ele verir telkini, kendisi yer salkımı” diye de söylenir.

4. Kimi deyimler tümce değildir; sözcük gibi görev yapar. Örneğin, “püf noktası” deyimini tümce içinde ad gibi kullanılır: İşin püf noktası denilir. “İçinden pazarlıklı” deyimini de sıfat gibi kullanılır: “İçinden pazarlıklı adam” denilir.

Kimi deyimler tümcedir: Atı alan Üsküdar'ı geçti (tek tümce) – Öküz öldü ortaklık ayrıldı (iki tümce).

5. Deyimlerin birçoğu değişmeceli anlam taşır; bir söz sanatı ile süslüdür; anlatıma güzellik ve çekicilik katmak için kullanılır: “Eski hamam eski tas – İki dirhem bir çekirdek; öküz altında buzağı aramak; sırtında yumurta küfesi yok.” Gibi.

6. Kimi deyimler değişmeceli anlam taşımaz; çekicilik amacı gütmeyen; sadece bir kavramı belirten kalıplaşmış anlatım aracıdır: “Her ne kadar, hiç olmazsa, ara sıra, belli başlı” gibi.

7. Âdetlere, inanışlara dayanan deyimler de vardır: “Beşik kertme nişanlı; iyi saatte olsunlar” gibi.

Deyimsel ifadelerin başlıca özellikleri – onların tek anlam bildirmesi, karşılığının tek bir kelime ile bulunması ve her zaman bir cümle ögesi olarak işlenmesidir. Deyimsel birleşimleri oluşturan sözcükleri diğer dillere tek tek çevirmek mümkün değil, bu nedenle serbest birleşimlerden farklı olarak deyimler dil biliminin sentaksis bölümüne değil, leksikolojiye bölümüne dâhil edilir (Meherremli ve İsmayılov 2015: 3).

Şanskiy, Rusça deyimleri leksik yapısını dikkate alarak iki gruba ayırmaktadır: Birinci gruba dâhil olan deyimleri oluşturan kelimeler ayrıca bağımsız anlama sahiptirler ve cümlede serbest şekilde kullanılabilirler. Örneğin, как снег на голову (pat diye, çat kapı, bir anda), бросить взгляд (bakmak). Bu tür deyimler Rusçanın gramer kurallarına da uymaktadır. Diğer grup deyimler sert, ayrılmaz ve eski görünümlü kalıplaşmış leksik-semantik özelliklere sahiptir. Örneğin, мурашки бегают (içi ürpermek), елико возможно (olabildiğince). Bu tür deyimlerdeki kelimelerden en az biri arkaiktir (Şanskiy 1969: 89).

Vinogradov, deyimleri (frazеологизмleri) üç gruba ayırmaktadır: leksik deyimler, predikatif deyimler ve mukayeseli (comparative) deyimler (2004: 183).

Senina, biçimsel olarak anlatım fonksiyonuna esasen deyimlerin üç türünü ayırt etmektedir: üsluplar arası deyimler, edebi deyimler ve günlük konuşma deyimleri.

Üsluplar arası (interstylistic) deyimler, etkileyici anlatım özellikleri bulunmayan ve tüm konuşma stillerinde kullanılan katı birleşimlerdir. Örneğin, от всего сердца (tüm kalbimle), под открытым небом (gök kubbe altında, açık havada).

İkinci tür deyimler – edebî (bookish) deyimlerdir ki, bu deyimlerin yüksek coşkulu anlatımsal özellikleri vardır. Bu tür deyimler gazete ve edebî dilde daha çok kullanılır. Örneğin, в мгновение ока (bir anda, aniden, pat diye), стереть с лица земли (silip yok etmek, tahrir etmek).

Üçüncü tür günlük konuşma deyimleridir (colloquial phraseological units). Bu, büyük olasılıkla deyimlerin en geniş grubunu oluşturmaktadır. Bu tür deyimler istihza içermekle beraber konuşmacı ile olay arasındaki bağlantıya da işaret etmektedir: Örneğin, кожа до кости (bir deri, bir kemik) – (çok zayıf). Örneğin, пустить слезу (gözyaşı dökmek) (Senina ve diğerleri 2010: 211).

Şanskiy, deyimleri anlamsal özelliklerine göre dört gruba ayırmaktadır:

1. Deyim kaynaşmaları (фразеологические сращения) (phraseological adhesion)
2. Deyim birlikleri (фразеологические единства) (phraseological units)

3. Deyim birleşmeleri (фразеологические сочетания) (phraseological phrases)

4. Deyim ifadeleri (фразеологические выражения) (phraseological expressions)

Birinci ve ikinci grup anlamsal açıdan ayrıştırılmaz kelimelerden oluşan deyimleri kapsamaktadır. Üçüncü ve dördüncü grup deyimleri oluşturan kelimelerin ise semantik açıdan ayrıştırılması mümkündür (N. M. Şanskiy 1969: 76).

2. Türkçeden Rusçaya Deyimlerin Çeviri Problemleri

Türkçeden Rusçaya deyimleri tercüme etmek için Türkçe ve Rusça deyimler hakkında bilgi sahibi olmakla birlikte çeviri özelliklerini de derinden bilmemiz önemlidir. Tabi ki, çevirmen her zaman deyimleri çevirdiği zaman hedef aldığı dilde karşılıklı deyimini bulmaya çalışmalıdır fakat hedef alınan dilde eşdeğer bulunmama ihtimali daima mümkündür veya eşdeğer mevcuttur fakat biçimsel özellikleri tam değildir.

Mehmet İli (2015: 120) deyimlerin çevrilmesinde karşımıza çıkan problemleri şöyle özetlemektedir: “Diller aynı anlamı nakletmek için bile farklı ifadelere sahiptir. Örneğin, herhangi bir ifade bir dilin konuşucusu için somut ve anlaşılır olmakla birlikte bir başka dilin konuşucusu için anlaşılmaz hatta saçma olabilir. Bu her dilin kendi kültürüne özgü öğelere sahip olmasından ve bu öğelerinde başka bir dilde karşılığının bulunamayabileceğinden kaynaklanır. Aynı zamanda sosyal yapı, coğrafi konum, din, ideoloji, hatta sosyal sınıf dili gibi farklılıklar bir dilden diğerine deyimlerin çevirisi ve anlaşılması sürecini zorlaştıran nedenlerdir. Çeviri kültürler arası bir etkinlik olduğu için çevirinin içindeki bilgiyi alan erek dilin etkilenmesi kaçınılmazdır. Çeviri sürecinin içine dahil olan çevirmen her zaman işinin güçlüğü ve hassasiyetinin farkına varmayabilir. Edebi çeviride deyimlerin çevirisi zor bir meseledir ve bu durum bazen kültürel farklılıklardan kaynaklanabilir.”

Bu durum, elbette ki, Rusça deyimler için de geçerlidir. Şöyle ki, Rusça deyimler Rusçanın gramer ve kültür özelliklerini taşımaktadır. Özellikle de Türkçe ve Rusça arasında kültürel yakın bir bağlantı bulunmadığı için her iki dilde de aynı anlam ve biçimde tam eşdeğer deyimlerin bulunması bazen oldukça zordur ve ekser deyimlerin karşılığı bulunmamaktadır.

Vinogradov’a göre, eğer deyimın karşılığı erek dilde bulunmuyorsa, çevirmen ilkin şekli tutmak zorunda değil. Önemli olan deyimın emosyonel, biçimsel ve işlevsel görevini devretmektir. Tabi ki, çevirmen her zaman deyimleri karşılığını erek dilde deyim olarak bulmaya çalışıyor ancak deyim eş

değeri erek dilde her zaman bulunmayabilir veya biçimsel özellikleri farklılık gösterebilir (2004: 190).

Aynı makalede Mehmet İli'nin (2015: 120) “Genellikle sözcük veya imgesel anlamlara sahip olan deyimlerin ait oldukları dildeki biçimleriyle başka dillere çevirilmesi mümkün değildir. Her iki durumda da çeviri diğer dilde bir anlam ifade etmeyebilir. Bunun sebebi olarak her deyim kültür birikimi sonucunda oluştuğunu söyleyebiliriz” cümlesi aynı zamanda Türkçe ve Rusça deyimler için de geçerlidir.

Diller arasındaki çeviri problemlerini genel olarak gramer, leksik, biçim ve kültürel şeklinde sıralayabiliriz.

Gramer problemleri, çeviri yaptığımız kaynak dilden çeviri yapacağımız hedef dil arasındaki gramatikal farklılıklar sonucu ortaya çıkmaktadır.

Leksik problemler, genellikle kelime veya ibare çevirmen tarafından anlaşılmadığı takdirde yaşanmaktadır. Eş anlamlılık, çok anlamlılık, tek anlamlılık, eş dizimlilik, metafor ve deyimler arasında en yaygın leksik problemlerdir. Fakat deyimler, sabit, kalıplanmış birleşimler olduğu için çeviride anlamlarının korunmasına özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir.

Biçim problemleri: Çeviri yaptığımız kaynak dilin biçimi çevirmen için sorun oluşturabilir. Bu problemlerden biri cümlelerin devrik olması veya cümlede kelimelerin, birleşimlerin yerinin düzensiz kullanılmasıdır. Örneğin, Türkçede “O, öldürmeyi emretti” cümlesinin doğru şeklinde değil de, “Öldürmeyi o emretti” biçiminde yazılmasıdır. Bu düzensizliğin nedeni aslında kelimenin cümledeki önemine dikkat çekmektir. Diğer biçim problemlerine paralelcilik, belirsizlik, dolaylı anlatım, isim türetme, eylemleştirme ve diğerleri dâhil edilebilir (Ghazala 1995: 18-24).

Kültürel problemler: Kültürler arası farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Çeviri yaptığımız dil ile çeviri yapacağımız dil arasındaki kültürel uçurumların büyüklüğü, tercümede sorunların da çok olacağı anlamına gelmektedir. Türkçe ve Rusçanın farklı kültürlerle ait olması söylediğimiz soruna en iyi örnektir. Türkçe ve Rusça farklı coğrafyalarda geliştiği için dinî inançları, yaşam tarzları da farklıdır. Örneğin, Türkçede okunaksız, kötü yazılmış yazı için “karınca duası gibi yazmak” deyimini kullanıldığı hâlde, Rusçada “tavuk ayağı gibi yazmak” anlamına gelen пишет как курица лапой deyimini kullanılmaktadır.

Türkçe deyimlerin Rusçaya çevrilmesindeki problemleri şöyle sıralayabiliriz:

1) Türkçe ve Rusçanın farklı gramer yapılarına sahip olması. Bazen bu farklılık çeviride problem oluşturabilmektedir. Örneğin, Türkçede “umutlarım

boşa çıktı” deyimine karşılık Rusçada “надежды мои не сбылись” ifadesi kullanılır. Ama burada gramer farklılığı görünmektedir, şöyle ki Rusçada iye-lik zamiri isimden sonra gelmiş. Kelimesi kelimesine tercümesi – “umutlar + benim+ alınmadı”.

2) Türkçe ve Rusçanın ait oldukları farklı kültürel faktörler: Şöyle ki, o deyim i çevirdiğimiz zaman Rusçada karşılığı bulunmamaktadır. Örneğin, bir yastığa baş koymak, ayağa demir çarık giymek, ayağına kara sular inmek, ayağına pabuç olamamak, elinin körü, eline kına yapmak vb. deyimler Türk kültürü ile ilgilidir.

3) Birçok deyim i kelime kelime çevirdiğimiz zaman o deyim in Rusçada karşılığını bulmak mümkündür ama farklı anlam içermektedir. Örneğin, “başboş” deyim i Rusçada “пустая голова” deyim i ile eşleşmektedir. Türkçede bu deyim “serbest, özgür, serseri” anlamlarında kullanıldığı hâlde, Rusçada “akılsız, salak” anlamlarını içermektedir.

4) Birçok Türkçe deyim in yöresel, arkaik, argo vb. nitelik taşıyarak çok yaygın kullanılmaması: Örneğin, “çok gezen” anlamında kullanılan “ayağı cıvık” yöresel deyim i, ayağı karıncalı – iffetsiz kadın (argo), ayağını kaldırmak – hızla yürümek (yöresel deyim), elini yüzüne almak – utanmakla birlikte bir şey i kendini zorlayarak yapmak (yöresel), elliayaklı – çalışkan (yöresel), kol saati – “hiçbir şey ” anlamında (argo), eli kaşık tutmak – tüketici durumuna geçmek (yöresel) vb. deyimler.

5) Birçok deyim in Türkçede bazen farklı birkaç anlam ifade etmesi. Örneğin, “baş götürüp gitmek” deyim i - 1)уйти (идти) куда глаза глядят (nereye gittiğini bilmemek); 2) покинуть родное пепелище (Vatanını terk edip gitmek); elinde kalmak – 1) bir şey i satmak istediği hâlde satamamak 2) birinin bakımında, yönetiminde kalmak; eli koynunda – 1) boş, işsiz 2) çaresiz; ele almak – 1) üzerinde çalışmaya, uğraşmaya başlamak 2) kötü yanlarını belirterek eşleştirmek 3) bir kimseyi iyice dövmek vb. deyimler.

6) Bazı deyimler Türkçede o kadar kalıplaşmıştır ki, onları kelime kelime çevirdiğimiz zaman Rusçada anlaşılmayacaktır. Örneğin, ayağı düşmek, kulağına laf girmemek, eliyle koynunun arası kırk yolluk yol, eli yufka, eli yordamlı vb. deyimler.

7) Bazı Türkçe deyimlerin mecazi ve hakiki anlam bildirmesidir ki, bu tür deyimleri kelime kelime çevirmemiz anlamda karışıklığın yaşanmasına neden olabilir. Örneğin, ayağa kalkmak – 1) hasta iyileşip dolaşmaya başlamak (mecazi anlam) 2) Oturduğun yerden ayağa kalkmak (hakiki anlam). Veya ayağı çukurda, ayağı taşa değmek, ayağı üzengide olmak vb. deyimler hem hakiki hem de gerçek anlamlarda kullanılır.

8) Türkçeden Rusçaya deyimi çevirdiğimiz zaman Rusçadaki karşılığında arkaik veya lehçe kelimelerinin kullanılması. Örneğin, Dişe diş, göze göz - oka за oka, зуб за зуб. “Ока” kelimesi “göz” anlamında kullanılan arkaik kelimedir.

3. Türkçeden Rusçaya Deyimlerin Çeviri Stratejileri

Baker, deyimlerin çevirisi konusundaki izlenimlerini şu şekilde açıklamaktadır;

a) Benzer anlam ve biçime sahip bir deyimi kullanma.

b) Aynı anlama, fakat farklı biçime sahip bir deyim kullanma.

c) Açıklama yaparak çevirme – Yani erek dilde bir eşleştirmenin bulunamaması hâlinde veya kaynak ve erek dillerde kullanılan biçimsel tercihler sebebiyle deyimsel bir dil kullanımı uygun olmadığı durumlarda kullanılan en yaygın deyim çevirisi yöntemidir.

d) Çıkarma yoluyla çeviri – bazen erek metinlerde sözcükler gibi deyimler de çıkarılabilir. Erek dilde yakın bir eşleştirmenin olmaması, çevrilecek olan deyimın anlamının kolaylıkla açıklanamaması veya biçime ilişkin nedenler buna sebep olabilir (İli 2015:125).

Buna göre, Vinogradov deyim çeviri stratejilerini 3 gruba ayırmaktadır: kelime şeklinde çeviri, anlam çevirisi ve karbon kağıt (carbon paper) çevirisi.

1) Kelime şeklinde çevirme: Eğer erek dile deyimi çevirdiğimiz zaman karşılığını deyim olarak bulmadığımızda deyimın karşılığını bir kelime ile ifade etmektir.

2) Anlam çevirisi: Alamı korumakla serbest kelimelerden oluşan bir birleşim şeklinde çevirmektir.

3) Karbon kağıt çevirisi: Bu yöntem çok nadiren kullanılır, bu zaman deyim kelime kelime çevrilir ki, erek dilde bu tür deyimler ilginç seslenmektedir. Orijinal kelimelerin vacib olduğunu vurgulamak için bu tür deyim yöntemi önem taşımaktadır (2004: 190).

Recker, İngilizceden Rusçaya deyimlerin çevirisi ile ilgili başlıca dört yöntem sunmakta ve örneklerini İngilizce, Rusça deyimlerle göstermektedir:

1) Orijinal deyimın biçim, anlam ve anlaşılabilirliğini tamamıyla koruyarak.

2) Orijinal deyimın biçim, anlam ve anlaşılabilirliğini kısmen koruyarak.

3) Orijinal deyimın anlaşılabilirliğini değiştirerek.

4) Orijinal deyimın anlaşılabilirliğini tamamıyla eleyerek.

Birinci çeviri yöntemine esasen, bu tür deyimler genelde uluslararasıdır, karşılıklarını erek dilde aynı anlam fakat farklı formada bulmak mümkündür. Biçimsel farklılık gösterse bile, anlamca karşılıkları aynıdır. Örneğin, to play with fire - играть с огнем (ateşle oynamak).

İkinci yöntemde deyimler bazı leksik ve gramatikal özellikleri değiştirilse de anlaşılabilirliğini korumaktadır. Birleşimin öğelerinden biri çeviri yaptığımız dilde başka kelimeyle değiştirilir fakat anlam korunmaktadır. Örneğin, in broad in daylight – среди бела дня (güpegündüz), in the dead of night – глубокой ночью (gecenin köründe).

Üçüncü yöntemde deyim anlatımcılığını değiştirmek gerektiği zaman başvurulur. Örneğin, to take somebody for a ride– высмеять (yamuk yarmak, aldatmak).

Sonuncu yöntem ise orijinal deyim anlatımcılığının tamamıyla ortadan kaldırılmasıdır. Fakat bu yöntem çeviride iyi bir çözüm yolu değildir. Çünkü anlatımsal fonksiyonu çeviride kaybedilir. Örneğin, a skeleton in the cupboard (utançverici sır) - семейная тайна (aile sırrı) (Recker 1974: 161).

Türkçeden Rusçaya deyimlerin çeviri stratejilerini aşağıdaki gibi sonuçlandırabiliriz:

1) Doğrudan çevirme:

Hem anlam hem de biçim açısından aynı şekilde çevrilmedi. Deyimlerin anlam özelliği korunmakla birlikte, biçim özelliği de kalmaktadır. Bu tür deyimlerin ulusa özgü özellikleri bulunmadığı için çeviride de zorlukla karşılaşmamaktadır ve daha çok uluslararası nitelik taşımaktadırlar. Örneğin,

Kedi köpek gibi yaşamak – жить как кошка с собакой (bağlaç farkı var burada).

Dağ fare doğurdu - гора родила мышь.

Ateşle oynamak - играть с огнем.

Boğazına kadar işle dolu olmak - У меня работа по горло (benim işim boğazıma kadardır).

Baş koymak - сложить голову.

Baş eğmek - преклонить голову.

Sivri dilli olmak - быть острым на язык (dilde sivri olmaktır).

Baştan ayağa – от головы до ног.

Aklına gelmek - прийти на ум.

Dişe diş, göze göz - ока за ока, зуб за зуб.

Göz bebeği gibi korumak - беречь как зеницу ока.

Vakit öldürmek - убивать время.

Nereye geldi burnunu sokmak - совать свой нос куда.

Son nefesine kadar - До последнего издыхания.

2) Öge yer deęiřtirmesi ile çevirme:

Bu tür deyimlerin ifade ettiği yan anlam çeviri yaptığımız dilde de mevcuttur. Orijinal anlam korunur fakat ögelerden biri başka kelime ile ifade edilmektedir. Örneğin, it ürür, kervan yürür - собака лает, ветер носит (sobaka layet, veter nosit). Rusçadan kelime olarak çevirirsek, anlamı it ürür, külek taşır. Burada Türkçeden farklı olarak anlam kalmış ancak kelimeler değiştirilmiştir. Veya “pireden deve yapma” – “делать из мухи слона” (delat iz muhi slona – “Sinekten fil yapmak”). Türkçedeki “pire” kelimesi Rusçada “sinek”, “deve” kelimesi “fil” ile değiştirilmiştir.

Bir baş iki baştan iyidir - одна голова хорошо, два лучше.

Arı gibi meřgul olmak - быть крайне занятым; трудолюбивая как пчелка.

Kafa sındırmak - ломать голову.

Kafa yorgucu (problem) - головная боль.

Kafasına girmek - не идёт в голову.

Ucu ucuna idare etmek - еле сводить концы с концами.

Kafa yormak - ломать голову (над чем).

Umutlarım boşa çıktı - надежды мои не сбылись.

Kafasını / kemiklerini kırmak - пересчитать кости (ребра) (кому).

Bir elmanın iki yarısı, hık demiş burnundan düşmüş - как две капли воды.

Kulakları çınlamak - уши горят (кто-то вспоминает).

Burnu havada olmak - задирать нос.

3) Açıklamasız doğrudan çevirme:

Tamamıyla farklı kültürel anlamları olan deyimlere gelince açıklamasız direkt çevirme yöntemini kullanıyoruz. Çeviri ilk bakışta net anlam çağrıştırmamaktadır ancak düşündükçe derin metaforik anlamını çıkarmak mümkündür. Örneğin,

Truva atı (Türkçe) – Троянский конь (Troianskiy kon) (aldatıcı iyilik anlamına gelmektedir).

Tantal işkenceleri - Танталовы муки.

Achilles'in tabanı - Ахиллесова пята.

Damokles'in kılıcı - Дамоклов меч.

4) Serbest çeviri:

Bazı Türkçe deyimlerin karşılığı Rusçada bulunmamaktadır. Bu durumda serbest çeviri yapılmaktadır. Bu yöntemle deyimlerin anlamı korunur. Örneğin, birisi bir şeyi anlamıyorsa Türkçede “Eşek hoşaftan ne anlar” – Rusçada “понимает в этом как свинья в апельсинах” (понимает в этом как свинья в апельсинах - “portakaldaki domuz gibi anlamak”) deyimini kullanılır.

Eski kurt, eski toprak - собаку съест (в чём, на чём).

Baş açamamak - концов не найти (невозможно разобраться, докопаться).

Kafa çalıştırmak - ворочать шариками.

Kafaya almak - заговаривать зубы.

Allak bullak etmek - поставить вверх ногами.

Boğazına kadar işle dolu olmak - по уши.

Sıkı fıkı olmak - в тесной связи.

Deli gibi sevmek - влюбиться по уши.

Göz boyamak - втирать очки.

İş çıkırından çıkmak, kontrolden çıkmak - отбиться от рук.

Pot kırmak - сесть в калошу.

Yüreği ağzına gelmek – душа в пятки ушла.

Ağzı süt kokmak - молоко на губах не обсохло.

Baş olmak - играть первую скрипку.

Kafa kafaya gelmek - столкнуться лбами.

5) Bazı kültürel deyimlerin çeviri zamanı Rusçada karşılık deyim bulunmaması ve bir fiille ifade edilmesi:

Bir yastığa baş koymak – спать вместе.

Baş vurmak – подавать.

Baş tutmak - увенчаться успехом.

6) Orijinal olarak yabancı kaynaklardan gelen ve tüm dünyada kabul edilen deyimleri olduğu gibi çevirmek. Örneğin:

Ne ölü ne diri - Ни жив ни мёртв (Latince'den geçmiş).

Vakit nakittir - Время - деньги – (İngilizce'den geçmiş “Time is Money”).

Çarkı felek - колесо фортуны.

Sonuç

Bu çalışma sonunda deyimlerin Türkçeden Rusçaya çevrilmesinde karşılaşılan sorunlara değinilmiştir. Özellikle de Türkçe ve Rusçanın farklı kültürlere ve dilsel özelliklere ait olmasının, deyimlerin çevrilmesinde zorlukların yaşanmasına neden olduğu kanısındayız. Türkçeden Rusçaya deyimleri çevirdiğimiz zaman ortaya çıkan sorunlar toplanmış ve bu çalışmada onların çözüm yolları aranmıştır. Bu da çevirmenin çeviri yaptığı dilin kültürü, grameri gibi özelliklerini derinlemesine bilmesinin ne kadar önem taşıdığını göstermektedir.

Kaynaklar

- AKSOY, Ö. A. (1984), *Atasözleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları, 49.
- AKSOY, Ö. A. (1988), *Atasözler ve Deyimler Sözlüğü*, 2 cilt, İstanbul, İnkilap.
- AMOSOVA, N. N. (1963), *Osnovi angliyskoy frazeologii*, Leningrad, LGU.
- BAKER, M. (1992), *In other words: A Coursebook on Translation*, London and New York, Routledge.
- CARTER, R. (1987), *Vocabulary: Applied Linguistic Perspectives*, London, Allen and Unwin.
- DOĞANAY, A. (1971), *Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Ankara, Ankara EGE Matbaası.
- EMİR, S. (1977), *Örnekleriyle Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, İstanbul.
- İLİ, M., “İngilizce Deyimlerin Türkçeye Çevirisinde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Yolları”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, DÜSBED*, Yıl 7, S. 14, Ekim 2015, s. 112- 128.
- İNFAUTOVA, G. G., BARLAS L.G., SEYFULİN, M. G., SENINA, N. A. (2010), *Russkiy Yazık: Vvedenie v Nauku o Yazıke. Leksikologiya, Etimologiya, Frazeologiya, Leksikografiya*, Moskva, Akademiçeskiy proekt.
- GHAZALA , H. (1995), *Translation as Problems and Solutions*. (4th ed), Suriya, Dar El -Kalem El – Arabi.
- GRISHANOVA, V. N. (1984), *Leksiko – frazeologicheskie svyazi v literaturnom russkom yazıke i narodnix govorax*, Kİt. Frazeologicheskaya edinitsa i slovo (Semantiko – grammaticheskie razlichiya). Kursk, 1984, 53.
- KODUHOV, V. İ. (1974), *Obshee yazıkoznanie*, Moskva, Vıshaya shkola.
- MEHERREMLI, G. , İSMAYİLOV, R. (2015), *Azerbaycan dilinin frazeologiya lüğeti*, Bakı, Altun Kitab, 3.
- MOON, R. (1998), *Fixed Expressions and Idioms in English. A Corpus – Based Approach*, Oxford, Calendon Pres.
- ORUCOV, E. E. (1976), *Azerbaycanca – Rusca Frazeologiya Lüğeti*, (5500 ifade), Bakı, Elm Neşriyyatı.
- ÖZDEMİR, E., *Açıklamalı – Örneklı Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981.
- POPOV, R. N. (1976), *Frazeologizmi sovremennogo russkogo yazıka s arxaichnimi znacheniyami i formami slov*, Moskva, Vıshaya shkola.
- RESKER, Y. A. (1974), *Teoriya Perevoda i Perevodçeskaya Praktika: Oçerki Lingvistiçeskoj Teori Perevoda*, Moskva, Mejdunarodniye otnoşeniya.

- SINAN, A. T. (2015), *Türkçenin Deyim Varlığı*, İstanbul, Kesit Yayınları.
- STRASSLER, J. (1982), *Idioms in English*, Germany, Tübingen.
- SARAÇBAŞI, M. E. (1978), *Örneklî ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*, İstanbul, Eko Matbaası.
- ŞANSKIY, N. M. (1969), *Frazeologiya Sovremennogo Russkogo Yazıkı*, Moskva, Vıssaya şkola.
- VARDAR, B. (1988), *Açıklamalı Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, ABC Kitabevi.
- VINOGRADOV, V. S. (2004), *Perevod: Obşie i Leksiçeskie Voprosı*, Moskva, Universitet knij-nıy dom.